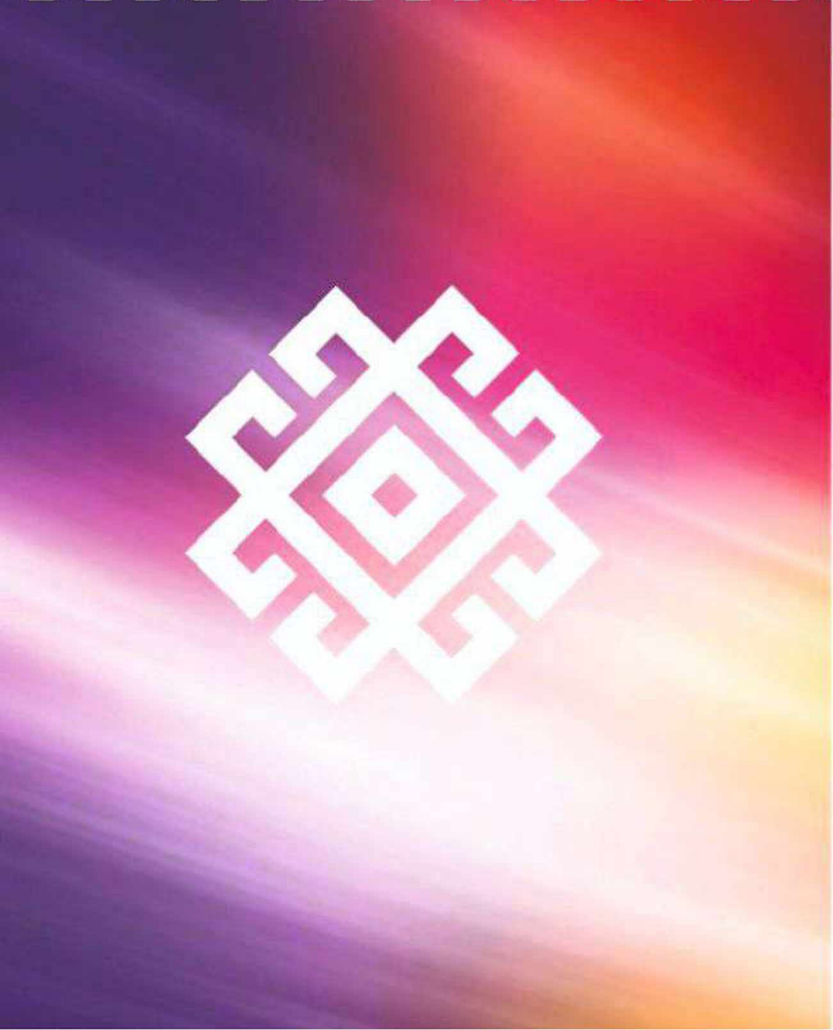




№3
2024



ЎЗБЕКСТАН МАМЛЕКАТЛИК КОНСЕРВАТОРИЯСИ
НОКИС ФИЛИАЛИ

MUSIQ VA SAN'AT AJBO KOTNOHASI | БЕСТННҚ МУЗИҚА ҲИКОЎЦТБА | BULLETIN OF MUSIC AND ART

MUZÍKA HÁM KÓRKEM ÓNER XABARSHÍSÍ

ILIMY - METODIKALÍQ JURNAL



**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ BILIMLENDIRIW,
ILIM HÁM INNOVACIYALAR MINISTRIGI**

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ MÁDENIYAT MINISTRIGI

**ÓZBEKSTAN MÁMLEKETLIK KONSERVATORIYASÍ
NÓKIS FILIALÍ**

**MUZÍKA HÁM KÓRKEM ÓNER
XABARSHÍSÍ**

Ilimiy-metodikaliq jurnal

MUSIQA VA SAN'AT AXBOROTNOMASI

Ilmiy-uslubiy jurnal

ВЕСТНИК МУЗЫКИ И ИСКУССТВА

Научно-методический журнал

BULLETIN OF MUSIC AND ART

Scientific-methodical journal

№ 3/2024

QORAQALPOQ XALQ QO‘SHIQLARINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI HAQIDA

Kulchigayeva M.

O‘zbekiston davlat konservatoriyasi Nukus filiali

Annotatsiya: Zamonaviy dunyoda milliy an‘analarni, xususan, musiqa san‘atini tiklash, asrab-avaylash va targ‘ib qilish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Qoraqalpoq an‘anaviy musiqa ijodi, uning etnogenezi, janr-uslub va ijro xususiyatlarini o‘rganish mamlakatimizda kam yoritilgan, shuning uchun ham eng dolzarb vazifalaridan biri bo‘lib ushbu maqolada bayon etilgan mavzuning yoritilishiga sabab bo‘ldi.

Kalit so‘zlar: Musiqa, xalq musiqasi, folklor, ijro.

Аннотация: В современном мире, все более актуальным становиться вопрос возрождения, сохранения и пропаганды национальных традиций, в частности музыкальной. Изучение каракалпакского традиционного музыкального творчества, его этногенеза, жанрово-стилистических и исполнительских особенностей представляется одним из мало освещенных потому и наиболее актуальных задач, которое послужило причиной обращения к заявленной теме данной статьи.

Ключевые слова: Музыка, народное музыкальное творчество, фольклор, исполнительство.

Annotasion: In the modern world, the issue of revival, preservation and promotion of national traditions, in particular music, is becoming increasingly relevant. The study of Karakalpak traditional musical creativity, its ethnogenesis, genre-stylistic and performing features seems to be one of the little-covered and therefore most pressing tasks, which served as the reason for turning to the stated topic of this article.

Key words: Music, folk music, folklore, performance.

Yurtimizda madaniyat, xususan musiqa san'atini rivojlantirishga va epik merosni qayta tiklashga so'nggi yillarda alohida e'tibor qaratilmoqda. "Har qaysi xalqning azaliy tarixi va madaniyati, eng avvalo, uning og'zaki ijodi – folklor san'atida, doston va eposlarida mujassam topgan bo'lib, ular millatning o'zligini anglash, uning o'ziga xos milliy qadriyatlari va an'alarini saqlash va rivojlantirishda bebaho manba hisoblanadi" [1]. Bu esa qoraqalpoq xalqi boy ma'naviy merosining tayanch asosini tashkil etuvchi xalq og'zaki ijodiyotini birlamchi manbalar asosida tadqiq etish, ularning mazmunini avlodlarga aslidagidek yetkazish masalasining dolzarbligini anglatadi.

Markaziy Osiyo musiqa madaniyati o'ziga xos an'anava va qadriyatlarga egadir. Unda etnogenetik kelib chiqishi turlicha bo'lgan turkiy, eron, mo'g'ul va boshqa qator xalqlar istiqomat qiladi. Madaniy merosning boyligi, janr va shakllarining o'ziga xosligi jahon musiqa san'ati xazinasiga kirgan ko'plab durdona asarlari qatoridan joy olgan. Qadimiy tarixga, boy badiiy merosga ega bo'lgan qoraqalpoq xalqi turkiy tilli xalqlar sirasiga kiruvchi o'ziga xos madaniyati bilan alohida o'ringa ega.

Qoraqalpoq milliy musiqa san'ati durdonalari bo'lmish – dostonlarida, jirov va baxshi ijodida, qo'shiq va raqslarning turli janrlarida, shuningdek cholg'u musiqasi va kuylarida qoraqalpoq xalqi tarixi, turmush tarzi, urf-odat va an'analari aks ettirilgan.

Durdona san'at asarlari og'izdan og'izga, avloddan-avlodga o'tib kelgan bo'lib, shu o'rinda musiqa san'ati, shakl shubhasiz, katta rol o'ynagan. Zero, aynan kuy ohanglari, nolalari, bezaklari, turli kuy va qo'shiqlar yordamida xalq og'zaki ijodini tashkil etuvchi – folklorda saqlanib kelgan. Qoraqalpoq xalqi bir necha asrlar davomida ko'plab tarixiy, siyosiy, madaniy va iqtisodiy voqealarni boshidan kechirganiga qaramasdan, o'zining musiqa va she'riy madaniyati xalq xotirasida shu kungacha avaylab saqlanib kelajak avlodga me'ros qolishiga muvaffaq bo'ldi.

O'rta Osiyo mintaqasidagi respublikalarning mustaqillikka erishilishi milliy an'analari, ularning genezisi va xususiyatlari haqidagi tushunchalarni

sezilarli darajada kengaytirdi. Xalq tomonidan to'plangan ko'p asrlik madaniy tajribani qayta baholash imkoniyati paydo bo'ldi. Musiqiy merosni musiqiy ekspressivlikning o'ziga xos shakllari va vositalari orqali namoyon bo'ladigan o'ziga xos badiiy ijod ob'ekti sifatida tushunish uchun yangi istiqbollar ochildi.

An'anaviy musiqa, jumladan, O'rta Osiyo xalqlarining musiqiy folklor namunalari, og'zaki va kasbiy ijodiyoti nafaqat mavzularning ko'pligi, eng boy ifodalash imkoniyatlari va ijro texnikasi palitrasi bilan, balki o'ziga xos mintaqaviy va mahalliy (lokal) uslublariga ega musiqalarning mavjudligi bilan ham ajralib turadi [2. 5].

Qoraqalpog'iston qo'shiqlari milliy san'atda sharaflı o'rin egallagan tirik tarix yodgorligidir. Qo'shiq doimo hayot yo'lining asosiy bosqichlari - tug'ilish, to'y, o'limga hamroh bo'ladi, kundalik hayotda hamma joyda uchraydi va bayramlar uchun bezak bo'lib xizmat qiladi. R.Abdullayev ta'kidlaganidek, "yozuv bo'lmagan va har qanday an'analarni faqat og'zaki tarzda yetkazgan holda qo'shiq aytish insonning butun ma'naviy madaniyatining o'zagi bo'lgan va shunday bo'lib qoladi. Hozir ham umuminsoniy savodxonlik va rivojlanganlik sharoitida. Ommaviy axborot vositalari, qo'shiqda biror narsani o'rnatishning eng yaxshi usuli jamoatchilik ongida qoladi, ayniqsa folklorga yaqin bo'lgan shakllarda" [2. 33]. Bu, shubhasiz, xalq qo'shiqchiligining o'ziga xosligidan dalolat beradi.

Qoraqalpoq qo'shiqlarida Berdaq, Ajiniyoz, Kunxo'ja kabi atoqli xalq shoirlari, turkman she'riyatining klassigi Maxtimquli she'riyatidan namunalar o'zining musiqiy timsolini topgan. Ko'p asrlar davomida rivojlangan qo'shiq janrlari marosimlar, urf-odatlar va tarixiy voqealar bilan bir-biriga chambarchas bog'lanib xalq dardini, orzu-umidini timsoliga aylangan.

Xalq qo'shiqlari tushunchasi keng bo'lib, yoshi va ijro etish imkoniyatlardan qat'i nazar, har bir shaxsning hissiy tajribasiga asoslangan badiiy obrazni yaratish turini nazarda tutadi. Qoraqalpoq an'anaviy musiqasining lirik janrlariga xalq lirik qo'shiqlari va lirik dostonlardan kuylar kiradi, chunki ularda

lirikaga xos bo'lgan oddiy insonning boy fidoyilik olami, kechinmalari tasviri kuzatiladi.

Marosim qo'shiqlari asosida vujudga kelgan va afsunli va mahobatli qo'shiqlar, marsiyalar ta'sirida voqelikni tasvirlashda lirik qo'shiqlar vujudga kelgan, xarakter doirasi kengaygan. An'anaviy lirik xalq qo'shiqlari turli xil tuyg'ularni ifodalaydi: yorqin shodlik, beg'araz o'yin-kulgi, sokin qayg'u, g'amginlik, parvoz, orzular, umidlar.

Ular sevgi va sadoqatni, yaxshilik va yomonlikni, oddiy insonning go'zalligini ulug'lash, shuningdek, shafqatsizlik, adolatsizlik va zulmga qarshi norozilik bildiradi. Aksariyat an'anaviy lirik qo'shiqlar g'amginlik bilan to'ldirilgan. Ular mazmunan rang-barang bo'lib, kompozitsiyasining jiddiyligi, intonatsiya va she'riy obrazlarning boyligi, ohangdorligi va ifodaliligi bilan ajralib turadi.

Lirik qo'shiqlarda zamon harakati, xalqning turmush sharoiti o'zgarishi, qarashlari, munosabati o'z ifodasini topgan. Lirik xalq qo'shiqlarining asosiy mavzusini ishq qo'shiqlari, beshiklar, qizlar qo'shiqlari, urf-odatlar bilan bog'liq ba'zi qo'shiqlar, ayollarning og'ir ahvoliga oid qo'shiqlar, masalan: "Xaujar" (qizning turmush qurishdan oldin ota-onasi bilan xayrlashuv qo'shig'i), "Zindan", "Jengejan", "Biykesh", ayniqsa mashhur bo'lgan.

Qoraqalpoq xalq qo'shiqlarini xonandalar bilan bir qatorda, xalq baxshilari (baxsilari) ham turli baytam va marosimlarda ijro etib kelishgan.

Baxshi lirik va musiqa an'alarining yaratuvchisi, tashuvchisi va saqlovchisi. Binobarin, baxshilar so'z va musiqa san'atining mutahassislari hisoblanib, tinglovchilarni ilhomlantirgan buyuk san'atkorlardir.

Baxshining mahorati shundaki, u chinakam xalq hikmatini o'ziga singdirgan, uni dostan va qo'shiqlar orqali yetkazishni bilgan ijodkordir. Baxshi repertuarini inson ruhi qudratini, yuksak axloq tamoyillarini, mehr-oqibat tuyg'usini ifodalovchi asarlar tashkil etadi. Binobarin, baxshichilik san'ati qoraqalpoq xalq amaliy san'atining asosiy yo'nalishlaridan biridir.

Baxshilar (baxsilar) o'z kuylarini yaratadilar, ko'pincha eski asarlarni boyitib, kamdan-kam hollarda yangilarini yaratadilar, ularni aholi o'rtasida keng targ'ib qiladilar va shu orqali og'zaki xalq ijodining bebaho xazinasiga o'zlarining shaxsiy hissalarini qo'shadilar.

N.Davqarayev, Q.Ayimbetov baxshining xalq ma'naviyatini boyitishdagi o'rne, ushbu san'at izdoshlarini tarbiyalash, bashilarning o'ziga xos maktablarini o'rganish borasida olib borgan tadqiqotlari davomida yuksak baholab o'tgan. Baxshi san'atini chuqur va har tomonlama o'rganishda mashhur musiqashunos olimi T.Adamboyevaning ham o'rne beqiyos. U qoraqalpoq baxshi (baxsi) maktabini to'rt guruhga ajratadi: Aqymbet-Musa, Suyeu, Arzi va O'rinbay maktablari. T.Adambayeva ijro maktablarini o'rganar ekan, ularning har birining o'ziga xos ijro uslubi, ohanglari bir-biridan keskin farq qilishini aniqlagan.

Qoraqalpoq baxshilar maktabining asoschisi Aqimbet baxshidir. U xalq qo'shiqlari, lirik va qahramonlik mazmunidagi dastanlarni ijro etishning o'ziga xos uslubini yaratdi, shuningdek, ijodi Qoraqalpog'istonda bugungi kungacha talab darajasida bo'lgan qator shogirdlarni ham tayyorlagan.

Qoraqalpoq musiqa madaniyati tarixida Muusa baxshi, Juman baxshi, Ibroim Patullayev, qiz baxshi Xurliman, Qorajon baxshi, Aytjon baxshi, Bayniyoz baxshi, Japak baxshi, Esjan baxshi kabi bir qancha baxshi ijrochilarining bastalagan o'lmas namalari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

Qoraqalpoq zaminining mashxur shoirlari ham o'z davrining etuk musiqa kuychilari qatorida bo'lgan. Jumladan, XIX-asrning buyuk shoiri Kunxo'ja "ajoyib baxshi kuychisi" edi. Lirik she'riyat asoschisi Ajiniyoz ham "musiqachi, ohangdor ovozi bor edi". Uning "Muxalles", "Ko'zlarim", "Ellerim bardi", "Nayleyin", "Bo'zataw", "Bo'lmasa" va boshqa namalari keng tanilgan.

Qoraqalpoq mumtoz she'riyati asoschisi Berdaq sherlari asosida "Olti qiz" (ba'zan "Qiz mening" "Olti qiz" deb ataladi), "Izler edim", "Jilawim" kabi lirik qo'shiqlar yaratilgan. Ba'zan "Bolg'an emes", "Yanlidi", "Jig'ali", "Xalq ushin",

"Kelin", "Balam", "Zamanda", "Yaxshirak" va boshqa ko'plab qo'shiqlari xalq qo'shiqlari qatoridan joy olgan.

Berdaq qalamiga mansub she'rlar xalq tomonidan kuylangan. Bu yo'lda ilk qadamni shoirning o'zi qo'ygan. Bolaligidan dutor chalishni yaxshi bilgan u she'rlarini mashhur xalq kuylaridan foydalangan holda ijro etgan. Berdaq ijodiy musiqiy merosi qoraqalpoqlar ma'naviyatida alohida o'rin tutadi. Berdaq xalqning chuqur qayg'usi, qalbi, vijdoni kuychisi edi. Odamlar uni g'urur bilan "Berdax-shoir" yoki "Berdax baxshi" deb atashgan.

Buyuk qozoq olimi Choxan Valixanov, o'z vaqtida: "Qoraqalpolarni dashtlarda birinchi shoir yoki qo'shiq muallifi sifatida e'zozlaydilar", deb haqli ta'kidlagan edi. Aynan shu narsa ularning mustahkam fundamental asosi, barcha an'ana va urf-odatlarining hayotiy kuchi bo'lib, ko'p avlodlar xotirasida saqlanib qolgan bo'lib, shak-shubhasiz qoraqalpoq musiqasining an'anaviy lirik ohanglarida o'z aksini topgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning "Xalqaro baxshichilik san'ati festivalini o'tkazish to'g'risida"gi Qarori. 2018 yil 1-noyabrdagi PQ-3990. Xalq so'zi. 3 noyabr, № 228 (7156)
2. Абдуллаев Р.С. Обряд и музыка в контексте культуры Узбекистана и Центральной Азии. Т., 2006.
3. Berdixanova Sh.N. Qoraalpoq dostonlarining metroritmik asoslari. Avtoref.diss...s.f.f.d.(PhD). – T., 2022.

MAZMUNÍ

MUZÍKATANÍW

1	Allanbaev R.O. QOSÍQSHÍLIQTÍN BÚGINGI KÜNDEGI ÁHMIYETI.....	3
2	Kulchigayeva M. QORAQALPOQ XALQ QO‘SHIQLARINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI HAQIDA	10
3	Charshemov J., Muratbaeva R. JANA RUXTAGÍ XALÍQ QOSÍQLARÍ.....	16
4	Charshemov J. XVI-XVII ASRLARDA BALETNING YEVROPADA KLASSIK RAQS TURI SIFATIDA RIVOJLANISHI	22
5	Abatbaeva R. QORAQALPOQ MUSIQA SAN‘ATIDA SYUITA JANRINING RIVOJI.....	28
6	Rasbergenova X.S. MUSIQANING INSON SALOMATLIGIDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI.....	38
7	Abdisultanov J. QARAQALPAQ MUZÍKASINDAGÍ JANRLÍQ ÓZGESHELIKLER (QARAQALPAQ MUZÍKALÍ DRAMALARDÍN PAYDA BOLÍWÍ HÁM RAWAJLANÍWÍ).....	43
8	Charshemov J., Orazalieva G. BAROKKO DÁWIRINÍN GARMONIYASÍ.....	49
9	Zuxurov M. VIOLONCHEL SAZ ASBABINÍN KELIP SHÍGIWI, ORKESTR HÁM KAMER ANSAMBLERINDE TUTQAN ORNI.....	54
10	Uzoqov D.S. UYG‘UR MUSIQALI TEATRINING MARKAZIY OSIYODA PAYDO BO‘LISHI.....	59

KÓRKEM ÓNER

11	Mamutov P.A. KOMPOZITOR HIKMAT RAJABOV ÓMIRI HÁM DÓRETIWSHILIGI HAQQÍNDA.....	65
12	Abdikarimova I. QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASINDAGÍ BIRINSHI FLEYTA ATQARÍWSHÍSÍ.....	71
13	Sobirjonov A. O‘ZBEK OPERA XONANDALIGIGA VA MILLIY QO‘SHIQCHILIGIGA ERGASH YO‘LDOSHEVNING QO‘SHGAN HISSASI.....	76
14	Saidxonov A.S. XX ASR YANGI VENA MAKTABI IJODKORLARI TARIXNING YANGICHA KO‘RINISHI.....	80
15	Dauletbaev T.Q. QORAQALPOQ BAXSHICHILIK SAN‘ATINING RIVOJIDA G‘AYRATDIN UTEMURATOVNING MEHNATLARI....	90
16	Matimuratov S. QARAQALPAQ KÓRKEM ÓNERINDE XOSH HAWAZ BÚLBÚL TAMARA DOSHUMOVANÍN TUTQAN ORNÍ...	95
17	Ońgarbaeva L. CHANG SAZ ÁSBABINÍN TARIYXÍ HÁM USTAZ ATQARÍWSHÍLARÍ.....	100
18	Sharipov A.Sh. XONANDALIKDA IJROCHILIK TAMOYIL VA ME‘ZONLARI.....	106

MUZÍKA PEDAGOGIKASÍ

19	Rajabov X.J. QASHQAR RUBABI BASLANG'ISH SABAQ BARISINDAGÍ TÁLIM MASHQALALARI TIYKARINDA.....	110
20	Abatbaeva U.A. ART-PEDAGOGIKALIQ HÁM ART-TERAPEVTIKALIQ TEXNOLOGIYALAR TIYKARINDA BASLANG'ISH KLASS OQIWSHILARIN ESTETIK TÁRBIYALAW MODEL.....	118
21	Jumaniyazov O'. O'QUVCHILARGA XALQ CHOLG'ULARINI O'RGATISHDA SHARQ ALLOMALARI MUSIQIY RISOLALARINING AHAMIYATI.....	125
22	Любимцева В.С. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ – ВАЖНОЕ УСЛОВИЕ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МАСТЕРСТВА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ.....	131
23	Matjanova M. OQIWSHILARDÍ ESTETIK TÁRBIYALAWDA ÁMELIY QOLLANIW METODLARÍ, FORMA HÁM QURALLARI...	136
24	Jumabaev A. NOTA OQIW TÁJIRIYBESINDE ATQARIWSHILIQ KÓNLIKPELERIN ÓZLESTIRIW HÁM QÁLIPLESTIRIW.....	143
25	Раджабова Н. АКТИВИЗАЦИЯ ТВОРЧЕСКИХ НАВЫКОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНТОНАЦИОННЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ МЕЛОДИИ В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ СОЛЬФЕДЖИО....	149
26	Mutalov D.A. YOSHLARNING MA'NAVIY SHAKLLANISHIDA MUSIQANING O'RNI.....	154

JÁMIYETLIK-GUMANITAR PÁNLER

27	Palimbetov K.S. QARAQALPAQ XALÍQ DÁSTÚR FOLKLORÍNÍN ÚYRENILIW MÁSELESÍ.....	160
28	Bekbergenova Z. 1990-2000-JÍLLARDAĞÍ QARAQALPA AMATURGIYASÍ HAQQÍNDA	168
29	Marziyayev J.K. EKOLOGIK MADANIYAT VA UNI SHAKLLANTIRISH: EKOLOGIK MUAMMONI OLDINI OLISHNING BIR USULI SIFATIDA.....	176
30	Sadenova G.P. KÓRKEM SHÍĞARMALARDA EPITETTÍN QOLLANÍLÍW ÓZGESHELIKLERI HÁM USÍLLARÍ.....	181